

8

ทัศนคติเกี่ยวกับสตรีไทยในงานเขียน ของศรีบูรพาและจิตร ภูมิศักดิ์¹

Attitudes towards Thai Women in Sriburapha's and Jit Phumisak's Writings

ปิยะนาถ อังควาณิชกุล

Piyanard Ungkawanichakul

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Assistant Professor, D.A. Department of History,

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

Corresponding author e-mail: piyanardu@g.swu.ac.th

ได้รับ 31 กรกฎาคม 2568

แก้ไข 30 สิงหาคม 2568

อนุมัติให้ตีพิมพ์ 19 กันยายน 2568

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ ศึกษาแนวการเขียนและการแสดงทัศนคติเกี่ยวกับสตรีไทย ที่ปรากฏในงานเขียนของศรีบูรพา ซึ่งเป็นนามปากกาของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และจิตร ภูมิศักดิ์ ส่วนใหญ่ ผลงานการเขียนของศรีบูรพา และ จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นงานเขียนในแนวสังคมนิยม โดยแสดงความคิดเห็นของผู้เขียนอย่างชัดเจน สะท้อนปัญหาทางสังคม งานเขียนของนักเขียนทั้งสองท่านเป็นการเรียกร้องความเท่าเทียมให้กับสตรี และปลุกจิตสำนึกให้สตรีไทยตระหนักถึงสถานภาพ

¹ ทนุวิจัยงบประมาณ ปี 2566 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ของสตรี งานที่ได้นำมาศึกษา ได้แก่ บทปาฐกถาของกุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) เรื่อง “ฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์” และบทความของสมชาย ปรึกษาเจริญ ซึ่งเป็น นามปากกาของ จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง “อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย” ผลงานของนักเขียน ทั้งสองท่านได้สะท้อนให้เห็นสถานภาพสตรีในสังคมไทยในช่วงเวลาหลัง พ.ศ. 2475 ถึงประมาณ พ.ศ. 2500 การกำหนดสถานภาพสตรีจากนโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา และการประกอบอาชีพของสตรีไทย และจิตสำนึกในสิทธิของสตรีไทย

คำสำคัญ: สตรีไทย, ศรีบูรพา, จิตร ภูมิศักดิ์

Abstract

This research studies about the writing styles and expressing attitudes towards Thai women where it is shown in Sriburapha's works, a pseudonym of Gurhaab Saipradit and Jit Phumisak. Most of Sri Burapha and Jit Phumisak's works are written in the socialist style. For example, Sri Burapha's lecture on "The status of women as they have been in the history" and an article written by Somchai Preechacharoen, a pseudonym of Jit Phumisak, on the topic of "Past, Present, and Future of Thai Women". The works of both writers reflect on the status of women in Thailand, the determination of women's status from government policy, educational changes, occupations of Thai women, and the awareness of the rights of Thai women in society from the period after 1932 until around 1957.

Keywords: Thai Women, Sriburapha, Jit Phumisak

บทนำ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศในกลุ่มสตรีที่ได้รับการศึกษามีมากขึ้น สตรีได้รับสิทธิทางการเมือง เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยผ่านผู้แทนตำบลได้เป็นครั้งแรก ทำให้สตรีไทยเกิดความตื่นตัวเรื่องสิทธิสตรี ได้มีการเคลื่อนไหว แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นสิทธิสตรีขึ้นอีกครั้ง โดยเฉพาะในกลุ่มปัญญาชนสตรี มีการจัดทำหนังสือพิมพ์ หญิงไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2476 เรียกร้องสิทธิสตรีในประเด็นการปรับปรุงระบบเศรษฐกิจ สิทธิทางการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ วิธีการเรียกร้องสิทธิสตรีจะดำเนินการผ่านทางหนังสือหนังสือสตรีที่ตีพิมพ์ มีการเรียกร้องด้านการศึกษา คือ

ขอให้เปิดโอกาสทางการศึกษาแก่สตรีให้มีมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดหลักสูตรการศึกษาในระบบ โรงเรียนสตรีให้เท่ากับนักเรียนชาย อีกทั้งยังชักจูงให้พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และตัวสตรีเองให้เห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ ด้านการประกอบอาชีพ มีการเรียกร้องให้สังคมทั่วไปยอมรับในความสามารถ และเปิดโอกาสแก่สตรีในการประกอบอาชีพได้เช่นเดียวกับชายทั้งในอาชีพเดิมที่ยอมรับให้สตรีออกมาประกอบอาชีพได้ เช่น ครู พยาบาล และเรียกร้องในสาขาอาชีพใหม่ เช่น เนติบัณฑิต บรรณาธิการนิ นักนิพนธ์ ครูด้านศิลปะวาดเขียน เป็นต้น สตรียุคนี้เริ่มมีมุมมองใหม่ คือ ปัญหาทางเศรษฐกิจ และมองประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคนระดับพื้นฐานหรือระดับล่างของสังคม

ในช่วงเวลาดังกล่าว มีการขยายตัวทางการศึกษาในระดับอุดมศึกษา สตรีไทยเริ่มได้รับโอกาสทางการศึกษา แต่ยังคงอยู่ในข้อจำกัดในการเข้าเรียนได้บางคณะ เช่น ครุศาสตร์ อักษรศาสตร์ เป็นต้น รวมถึงเมื่อจบการศึกษา สามารถเข้าทำงานได้ในบางตำแหน่งเท่านั้น แม้จะมีการเปิดโอกาสให้สตรีเข้าเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ซึ่ง คุณแรม พรหมโมบล เป็นสตรีไทยคนแรกที่ได้รับอนุญาตให้เรียนกฎหมาย ถึงแม้ว่าสตรีไทยจะได้เข้าเรียนวิชากฎหมาย แต่ในการประกอบอาชีพเป็นได้เพียงทนายความ กฎหมายในขณะนั้นยังไม่อนุญาตให้สตรีเป็นตุลาการและอัยการ จนกระทั่ง พ.ศ. 2490 สตรีที่ได้รับปริญญาการศึกษาทางด้านกฎหมายและการเมือง มีประมาณ 80 คน ปรีกษากันก่อตั้งเป็นคณะขึ้น โดยใช้ชื่อว่า “คณะเนติบัณฑิตและธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิง” มี ม.ร.ว.เสริมศรี เกษมศรี เป็นประธานคณะคนแรกและพิธีเปิดเป็นทางการ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2491 โดยจดทะเบียนก่อตั้งเป็นสมาคมชื่อว่า “สมาคมธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงแห่งประเทศไทย” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย” ใน พ.ศ. 2498 เพื่อเป็นที่รวมนักกฎหมายสตรีทุกมหาวิทยาลัยให้เข้าเป็นสมาชิกรวมกันทั้งหมด (จิตติมา พรอรุณ, 2538, น. 86-87) เป็นความเคลื่อนไหวของสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย แต่การเคลื่อนไหวเรียกร้องแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสตรีหรือความเสมอภาคเป็นไปอย่างล่าช้าและมีอุปสรรค เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากนักกฎหมายซึ่งส่วนมากเป็นชาย

ทั้งนี้พัฒนาการในความก้าวหน้าทางการศึกษาและอาชีพของสตรี รวมถึงพัฒนาการทางสถานภาพของสตรีไทยภายใต้กรอบสังคมชายเป็นใหญ่ที่มีมาแต่เดิม มีปัจจัยหลายประการ ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล ค่านิยมในสังคมไทย ทัศนคติของครอบครัว และจิตสำนึกของสตรีเอง ในทศวรรษ 2490 เริ่มมีงานเขียนโดยนักเขียนชายซึ่งเป็นนักเขียนในแนวสังคมนิยม คือ ศรีบูรพา และจิตร ภูมิศักดิ์ ผลงานของนักเขียนทั้งสองท่านที่เกี่ยวกับสตรี เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ในการกดขี่สถานภาพของสตรีในสังคมไทย และมีจุดมุ่งหมายในการสร้างจิตสำนึกให้สตรีไทยตระหนักในคุณค่าและสิทธิของตนเอง ในช่วงเวลาหลัง พ.ศ. 2475 แม้สตรีไทยจะมี

การเคลื่อนไหวเรียกร้องเรื่องความเท่าเทียมบ้าง โดยเฉพาะการเขียนบทความในสิ่งพิมพ์ แต่การเคลื่อนไหวดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ในอาณานิคมตะวันตก นับเป็นการเคลื่อนไหวที่น้อยกว่าและไม่มีลักษณะการเคลื่อนไหวเรียกร้องในรูปแบบขบวนการหรือองค์กรโดยผู้หญิง ในขณะที่พม่าเริ่มตั้งองค์กรผู้หญิงบนเงื่อนไขชาตินิยมและการต่อต้านอาณานิคม อินโดนีเซียก็มีการเคลื่อนไหวไปพร้อมกับขบวนการชาตินิยมและสนับสนุนระบบผิวเดียวเมียเดียว (สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ, 2561, น. 121) กล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวและเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทยเป็นไปอย่างล่าช้า และเสียงของสตรีที่สื่อสารออกไป ยังไม่ได้รับความสนใจพอในการที่จะเปลี่ยนแปลงสถานภาพสตรีไทย ผลงานของนักเขียนชายทั้งสองท่านที่มีความชัดเจนในประเด็น เป็นการส่งเสริมให้สังคมตระหนักถึงความเสมอภาคและเท่าเทียมที่สตรีควรได้รับ เป็นงานเขียนจากผู้ชายที่แสดงทัศนคติต่อสถานภาพสตรีในการไม่เห็นด้วยกับโครงสร้างสังคมชายเป็นใหญ่ที่เป็นมาแต่เดิม เป็นความเคลื่อนไหวและเรียกร้องให้สตรีอีกทางหนึ่ง ในช่วงเวลาอันท้าทายในความเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างทางสังคมที่ใช้กันมานาน และมีการถกเถียงทางความคิด ศรีบูรพา และจิตร ภูมิศักดิ์ ได้มองเห็นถึงปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลง คือการตระหนักรู้หรือจิตสำนึกในตัวสตรีเอง

ผลการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง ทัศนคติเกี่ยวกับสตรีไทยในงานเขียนของศรีบูรพา และจิตร ภูมิศักดิ์ ศึกษาแนวการเขียนและการแสดงทัศนคติเกี่ยวกับสตรีไทย ที่ปรากฏในงานเขียนของศรีบูรพา ซึ่งเป็นนามปากกาของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ จิตร ภูมิศักดิ์ โดยศึกษาจากผลงานที่เกี่ยวข้องสำคัญ ได้แก่ บทปาฐกถาของศรีบูรพา หรือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง ฐานะของสตรีตามที่ เป็นมาในประวัติศาสตร์ และบทความของสมชาย ปรึกษาเจริญ ซึ่งเป็นนามปากกาของ จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย ผลงานของนักเขียนทั้งสองท่านได้สะท้อนให้เห็นสถานภาพสตรีในสังคมไทยในช่วงเวลาหลัง พ.ศ. 2475 ถึงประมาณ พ.ศ. 2500 การกำหนดสถานภาพสตรีจากนโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา และการประกอบอาชีพของสตรีไทย และจิตสำนึกในสิทธิของสตรีไทย

1. ประวัติและงานเขียนของศรีบูรพา

กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ ศรีบูรพา เกิดเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2448 เป็นชาวกรุงเทพฯ กำพร้าบิดาแต่เล็ก มารดารับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า พี่สาวเป็นผู้ส่งเสริมให้กุหลาบได้เรียนหนังสือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จบมัธยมศึกษา 8 จากโรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ เริ่มต้นเส้นทางการทำงานเป็นนักเขียนจากการทำงานในแวดวงหนังสือพิมพ์ เริ่มจากเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ

หนังสือ *เสนาศึกษาและแพ่วิทยาศาสตร์* รายเดือน พ.ศ. 2472 เป็นเจ้าของและบรรณาธิการหนังสือ *สุภาพบุรุษ* และ พ.ศ. 2475 เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” รายวัน ในภายหลังถูกลาบ สายประดิษฐ์ ได้ลี้ภัยการเมืองไปอยู่อาศัยและถึงแก่กรรมที่ปักกิ่งเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ.2517 (ไพลิน รุ่งรัตน์, 2549, น. 25-27)



ภาพที่ 1: ภาพถ่ายกุหลาบ สายประดิษฐ์ ใน พ.ศ. 2475
และ ภาพที่ 2: หนังสือพิมพ์ประชาชาติ

ภาพจาก: ตรีศิลป์ บุญขจร บรรณาธิการ. (2548). หนังสือที่ระลึกเนื่องในวันครบรอบชาตกาล ๑๐๐ ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) คืออิสสรชน คือ คนดี คือ ศรีบูรพา. หน้า 24.

กุหลาบ สายประดิษฐ์ มีผลงานหลายด้านในฐานะนักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และนักมนุษยภาพ ผลงานหลายเรื่องได้รับการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้งจนถึงปัจจุบัน มีประวัติปรากฏในหนังสือสารานุกรมต่างประเทศ จำนวน 2 เล่ม คือ World Biography และ Encyclopedia of World Literature in 20th Century มีผลงานการเขียนที่ใช้ทั้งชื่อจริงและนามปากกา “ศรีบูรพา” “อิสสรชน” “อุบาสก” “ส.ป.ด.กุหลาบ” (ผู้เขียน: ย่อมมาจากสายประดิษฐ์) “ดาราLOY” ในวาระครบรอบชาตกาล 100 ปี ศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์) องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ประกาศยกย่องให้กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นบุคคลสำคัญของโลก (ไพลิน รุ่งรัตน์, 2549, น. 28-29) และเป็นที่มาของ “รางวัลศรีบูรพา” ที่มอบให้นักเขียน

ศรีบูรพามีบทบาทด้านการประพันธ์วรรณกรรมโดยเฉพาะนวนิยาย โดยเขาเริ่มประพันธ์นวนิยายใน พ.ศ.2472 เป็นยุคสมัยเดียวกับหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์ และดอกไม้สด (หม่อมหลวงบุปผา กุญชรฯ) มีลักษณะการเขียนเสนอเรื่องราวชีวิตของผู้คนและปัญหาในสังคมไทย ผลงานประพันธ์นวนิยายของศรีบูรพา ได้แก่ *ปราบพยศ* *แสนรักแสนแค้น* *ผจญบาป* *มารมนุษย์* *สงครามชีวิต* จนกว่าเราจะพบกันอีก แลไปข้างหน้า ผลงานนวนิยายที่สร้างชื่อเสียงมากที่สุด คือ *ข้างหลังภาพ* เป็นนวนิยายที่มีผู้วิเคราะห์ วิพากษ์กันอย่างกว้างขวางมาอย่างยาวนาน อาทิเช่น ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ รัญจวน อินทรกำแหง ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ วิภาพ คัญทัพ รวมไปถึงมีนักวิชาการต่างชาติ ดร.เดวิด สไมท์ มหาวิทยาลัยลอนดอน ได้ทำการศึกษาวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกเกี่ยวกับนวนิยายของ “ศรีบูรพา” และแปลเรื่อง *ข้างหลังภาพ* เป็นภาษาอังกฤษ (ตรีศิลป์ บุญขจร บรรณาธิการ, 2548, น. 6)



- ภาพที่ 3: ภาพปกนวนิยาย *ข้างหลังภาพ* พิมพ์ครั้งที่ 7 พ.ศ.2510
- ภาพจาก: ตรีศิลป์ บุญขจร บรรณาธิการ. (2548). หนังสือที่ระลึก เนื่องในวันครบรอบชาติกาล ๑๐๐ ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) คืออิสรชน คือ คนดี คือศรีบูรพา. หน้า 280.

1.1 ภาพสะท้อนสถานภาพสตรีไทยจาก “ข้างหลังภาพ”

ศรีบูรพา ประพันธ์นวนิยายเรื่องข้างหลังภาพ ใน พ.ศ. 2480 เนื้อเรื่องของนวนิยายนี้มีตัวละครสำคัญ คือ ม.ร.ว.กীরติ เป็นสตรีสูงศักดิ์ อายุ 35 ปี แต่งงานกับสามีวัยกว่า 50 ปี ม.ร.ว.กীরติ ได้รับการอบรมตามกรอบประเพณีแบบจารีต ชีวิตแต่งงานทำให้ฐานะของสตรีด้อยต่ำกว่าบุรุษ ถูกกำหนดวิถีชีวิตโดยสามี และสตรีเป็นเครื่องประดับบารมีอย่างหนึ่งของชาย เนื้อเรื่องกล่าวถึงในขณะที่ ม.ร.ว.กীরติ เดินทางไปฮันนีมูนกับสามี ณ ประเทศญี่ปุ่น เธอได้พบกับนายนพพร ชายหนุ่มอายุ 22 ปี มีฐานะดี กำลังศึกษาอยู่ในประเทศญี่ปุ่น ทำหน้าที่ต้อนรับเจ้าคุณอธิการบดี สามีของ ม.ร.ว.กীরติ เมื่อแรกเห็นคุณหญิงกীরติ นพพรก็พึงพอใจในความงาม มารยาทอันอ่อนหวาน จนทำให้ตกหลุมรัก แม้คุณหญิงกীরติจะมีความรักให้นพพร แต่นพพรก็ไม่ได้ทำการล่วงเกินทางกายต่อคุณหญิงกীরติ เนื้อเรื่องได้ดำเนินไปโดยแสดงให้เห็นความแตกต่างในกรอบความคิดการดำเนินชีวิตที่ได้รับการอบรมที่แตกต่างกัน นพพรเป็นคนที่อยู่ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งศรีบูรพาได้แสดงให้เห็นความขัดแย้งของวิถีชีวิตและบุคลิกลักษณะซึ่งแสดงถึงความเป็นคนในสังคมต่างสมัยกันอย่างเด่นชัดตลอดเรื่อง ข้างหลังภาพ แสดงถึงการสวนทางกันของความรักและความเข้าใจของหญิงชายคู่หนึ่งที่ไม่ได้ต่างกันแค่วัย แต่มีความแตกต่างกันในกรอบความคิด ทำยที่สุดกรอบสังคมแบบเก่ากลายเป็นพันธนาการที่ขังอิสรภาพของสตรีแบบคุณหญิงกীরติ และผู้ชายที่อยู่ในสังคมสมัยใหม่แบบนพพร ไม่ได้เข้าใจความคิดสิ่งที่อยู่ในใจของคุณหญิงกীরติ ทำยที่สุดนพพรได้แต่งงานกับหญิงสาวที่บิดามารดาจัดหาให้ ส่วนคุณหญิงกীরติถึงแก่กรรมด้วยโรคเก่าและอาการกำเริบจากความเสียใจที่ไม่สมหวังในรักกับนพพร (ตรีศิลป์ บุญขจร บรรณาธิการ, 2548, น. 337-338)

1.2 ประเด็นสำคัญใน บทปาฐกถา เรื่อง ฐานะของสตรีตามที่เข้ามาในประวัติศาสตร์ ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา)

ผลงานการเขียนเกี่ยวกับสตรีที่น่าสนใจ คือ บทปาฐกถา เรื่อง ฐานะของสตรีตามที่เข้ามาในประวัติศาสตร์ เป็นการแสดงปาฐกถา ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ในวันที่ 7 มิถุนายน 2495 ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานร่วมกับจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งใช้นามปากกาว่า “สมชาย ปรีชาเจริญ” และ อัศนี พลจันทร ซึ่งใช้นามปากกาว่า “นายผี” ในหนังสือประวัติศาสตร์สตรีไทย จัดพิมพ์โดย ชมรมแสงดาว พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2519 และพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2522 พิมพ์ที่ โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์ เป็นช่วงเวลาการปกครองภายใต้รัฐบาลทหาร ซึ่งชนชั้นสูงและผู้นำการปกครองมีภรรยาหลายคน เป็นสภาวะที่สตรีไทยเผชิญกับสภาวะการกดทับทางเพศภายใต้กรอบความคิดสังคมชายเป็นใหญ่ จึงทำให้ศรีบูรพาได้แสดงความคิดเห็นในบทปาฐกถานี้ รวมทั้งสิ้นจำนวน 53 หน้า

ในงานบทปาฐกถา เรื่อง *ฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์* ไม่ได้ใช้นามปากกาว่า ศรีบูรพา แต่ใช้ชื่อนามสกุลจริงว่า กุหลาบ สายประดิษฐ์ บทปาฐกถานี้ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้กล่าวไว้ใน พ.ศ. 2495 มีนัยสำคัญในการต่อต้านและไม่เห็นด้วยกับสังคมไทยในขณะนั้นที่ผู้บริหารประเทศมีภรรยาน้อยหรือภรรยาหลายคน และสตรีส่วนใหญ่มิยอมรับสถานภาพเช่นนั้น กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นนักเขียนที่มีความชัดเจนในการแสดงความคิดเห็นด้านประชาธิปไตยและการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ อาทิเช่น *ที่นี่และที่นั่น* ในหนังสือพิมพ์ประชามิตร รายวัน แลไปข้างหน้า เป็นต้น และปรากฏบทบาทในการเป็นนักหนังสือพิมพ์ ศรีบูรพา เป็นบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ประชาชาติ จนกล่าวได้ว่า กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ ศรีบูรพา เป็นนักหนังสือพิมพ์หรือนักเขียนที่มีปากกาเป็นอาวุธในการต่อสู้ (รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน, 2565, น. 15)

วัตถุประสงค์สำคัญของบทปาฐกถานี้ คือ การปลุกจิตสำนึกในสถานภาพของตนเองให้แก่สตรีไทย ไม่ให้ยอมรับกับสิ่งที่สังคมชายเป็นใหญ่กำหนดให้สตรีไทยถูกกดทับและเอาเปรียบทางเพศ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ไม่เห็นด้วยกับสถานภาพของสตรีที่สังคมกำหนดไว้ ในการเป็นเพศที่อ่อนแอ การเป็นช่างเท้าหลังหรือผู้ตาม และมีหน้าที่เพียงเป็น *ดอกไม้* ให้เชยชม โดย กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้กล่าวเพื่อสร้างจิตสำนึกให้แก่สตรีไทย ตัวอย่างเช่น

...ถ้าสิ่งที่สมมุติให้เป็นดอกไม้เหล่านี้ ได้กลับมาเป็นตัวตนของเธอจริงๆ โดยไม่ไปมัวเพลิดเพลีนอยู่กับความเป็นดอกไม้เสียแล้ว เธอก็มีอำนาจใหญ่หลวงพอจะกวาดล้างความชั่วร้ายและความทุกข์เข็ญต่างๆ ที่มนุษย์ผู้ชายจำพวกหนึ่งได้รวมหัวกันสร้างขึ้นไว้ในโลกนี้... (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, น. 7)

กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้ตั้งคำถามที่อยู่ในบทปาฐกถานี้ ไว้ 3 ประเด็น ประการแรก เหตุใดสตรีต้องถูกผูกมัดแต่เพียงฝ่ายเดียว ประการที่สอง เหตุใดจึงเกิดหญิงโสเภณีขึ้น และประการที่สาม เหตุใดบุรุษจึงมีอำนาจเหนือสตรีในชีวิตสมรส โดย กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้ตั้งข้อสมมติฐานถึงสาเหตุที่เป็นมาเช่นนั้นว่าอาจเกิดจากความแตกต่างทางสรีระที่ทำให้เกิดความแข็งแรงของบุรุษเพศและความอ่อนแอของสตรีเพศ และการเผชิญภาวะทางเศรษฐกิจหรือระบบเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กัน

กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงฐานะของสตรีในสถาบันครอบครัว โดยมีการหยิบยกพัฒนาการของสถาบันครอบครัวมาตั้งแต่ยุคโบราณที่ยังคงเป็นสังคมอนารยชน ซึ่งแนวคิดเนื้อหาใน กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้นำมาจากผลงานการแปลงานของผู้เขียน “เอนเงิลส์” (Engels) จากหนังสือชื่อว่า *The Origin of the Family, Private Property and the State* กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นผู้แปลในชื่อหนังสือภาษาไทย *กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติและ*

ระเบียบสังคมของมนุษย์ (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2524, น. 1) เริ่มต้นวิวัฒนาการของมนุษย์จากสังคมเล็กสู่สังคมใหญ่ มนุษย์เริ่มต้นลักษณะการสมรส 3 แบบ คือ 1. การสมรสหมู่ (Group marriage) 2. การสมรสคู่ (Pairing marriage) และ 3. การสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy marriage)

1) การสมรสหมู่ (Group marriage) เป็นแบบจำลอง เพราะต้องการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ถ้อยทีถ้อยอาศัยและอดกลั้นซึ่งกันโดยปราศจากความคิดเรื่องการชิงไหว รูปแบบของการสมรสหมู่ คือ ผู้ชายทั้งหมดและผู้หญิงทั้งหมด ต่างเป็นผัวเป็นเมียของกันและกันเสมอหน้ากันหมด เรียกว่า *ครอบครัวสังคยาติ* ข้อจำกัด คือ จะสมรสหมู่ตามรุ่น รุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ รุ่นลูก ไม่สมรสข้ามรุ่น (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, น. 12-13)

พัฒนาการต่อมาของการสมรสหมู่ จากชาวพื้นเมืองของเกาะฮาไว เรียกว่า *ครอบครัว Punaluan family* คือ มีข้อห้ามมิให้พี่น้องชายกับพี่น้องหญิงสมรสกัน ฝ่ายชายอาจเป็นเครือญาติของสามี หรือฝ่ายหญิงอาจเป็นเครือญาติฝ่ายภรรยา คือเป็นพี่น้องกันเฉพาะในฝ่ายสามีหรือฝ่ายภรรยาเท่านั้น เรียกความสัมพันธ์นี้ว่า แบบพิวนาลัว (สหายนสิท หรือคู่สมรสหมู่เดียวกัน) การสมรสลักษณะนี้ ไม่อาจจะบุชต์ว่าใครเป็นบิดาของเด็ก แต่ใครเป็นมารดาของเด็กเป็นเรื่องที่รู้จักได้ จึงเกิด “สิทธิทางมารดา” (Mother-right)

2) การสมรสคู่ (Pairing marriage) เกิดจากการห้ามการสมรสระหว่างเครือญาติ เริ่มจากการยกภรรยาคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งภรรยาเอก และภรรยาก็จะถือว่าชายนั้นเป็นสามีเอกเช่นกัน ยังคงให้สิทธิทางมารดา และคงสภาพความเป็น *ครัวเรือนสหชีพ* ซึ่งยกย่องสตรีที่ทำงานหนัก

ครอบครัวแบบสหชีพ ประกอบด้วยคู่ผัวเมียหลายคู่ ซึ่งร่วมเผ่าพงศ์กัน รวมทั้งบุตรของผัวเมียเหล่านั้น ทรัพย์สินทั้งหมดของครัวเรือนเป็นสมบัติร่วมกันของทุกคน สมาชิกในครัวเรือนมีสิทธิใช้สอยร่วมกัน การดูแลครัวเรือนอยู่ในมือของผู้หญิง เป็น *Public Function* ส่วนพวกผู้ชายมีหน้าที่ออกไปหาอาหาร ภารกิจศึกษาของมิชชันนารี ที่ไปอยู่กับพวกเซนเนคา-เอียบโรควา การสมรสคู่ ผู้หญิงนำผู้ชายมาจากชาติวงศ์อื่นเข้ามาอยู่ในวงศ์ของตน ผู้หญิงเป็นผู้ปกครองครัวเรือน สรุปลักษณะเป็นใหญ่ในบ้าน (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, น. 16-17)

3) การสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy marriage) เกิดจากภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจจากระเบียบเศรษฐกิจเดิมที่ถือทรัพย์สินเป็นสมบัติส่วนกลางเริ่มเปลี่ยน และจำนวนผู้คนเพิ่มขึ้น การที่สตรีเผชิญความกดดันจากเพศชาย จึงทำให้สตรีเกิดความคิดเรื่อง “สิทธิทางบิดา (Father-right)” สมัยของการสมรสคู่ การเลี้ยงสัตว์และการเพาะสัตว์ได้

ขยายตัวออกไปจนถึงขั้นที่เห็นกันว่า เป็นบ่อเกิดแห่งโคตรทรัพย์ ได้สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ การหาอาหารเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ดังนั้นเครื่องมือเครื่องใช้จึงเป็นสมบัติของผู้ชาย เมื่อเกิดการแตกแยก ผู้ชายจะนำเครื่องมือหากินไปกับพวกเขาด้วย ฝ่ายชายจึงเป็นเจ้าของทรัพย์ที่เป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ เป็นเจ้าของปศุสัตว์ เจ้าของเครื่องมือแรงงานใหม่ คือเป็นเจ้าของทาส ส่วนผู้หญิงครอบครองเฉพาะของใช้ในบ้าน (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, น. 20-22)

ฐานะของสตรีในยุคคอนารยชนเริ่มต้นจากการยอมรับตามเพศสภาพที่ทำให้สตรีนั้นให้กำเนิดบุตรได้ อันเป็นข้อแตกต่างจากบุรุษเพศ ดังนั้น ฐานะของสตรีแต่แรกเริ่ม จึงมีฐานะเป็นมารดาผู้ให้กำเนิด มีอำนาจแห่งเจ้าบ้าน และสิทธิทางมารดา ภายหลังที่เกิดการเปลี่ยนผ่านสิทธิทางมารดาสู่สิทธิทางบิดา และภาวะทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กันกับสถานภาพของคนในสังคม สถานะของสตรีในสมัยต่อมาเริ่มเปลี่ยนจากการถูกยกย่องในฐานะมารดาผู้ให้กำเนิด เป็นการได้รับการยกย่องอย่างเท่าเทียมกับบุรุษเพศ พบว่าในสตรีชั้นสูงจำนวนหลายคน เป็นผู้อยู่เบื้องหลังอำนาจและความคิด ตามปัจจัยและสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน และท้ายที่สุดสตรีได้เข้าสู่สถานภาพที่ต่ำต้อยกว่าบุรุษภายใต้แนวคิดสังคมชายเป็นใหญ่

ผลงานในบทปาฐกถา เรื่อง ฐานะของสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) กล่าวได้ว่า เขาได้รับอิทธิพลจากการเขียนของเองเกลส์ ผู้ซึ่งศึกษางานเขียนของมาร์กซ์อย่างละเอียด เองเกลส์ค้นพบว่า มาร์กซ์ได้ศึกษางานของมอร์แกน (Lewis H. Morgan) เรื่อง *Ancient Society* เองเกลส์ได้กล่าวถึงทฤษฎีแรงงาน โดยชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่สุดที่ผลักดันให้มนุษย์ชาติก้าวหน้า คือ แรงงาน ลักษณะความสัมพันธ์ของครอบครัว จึงคู่ขนานไปกับความสำคัญทางเศรษฐกิจ ว่าด้วยครัวเรือนแบบสหชีพ ในความคิดเห็นของเองเกลส์ ระบอบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม และการใช้ชีวิตใช้แรงงานรวมหมู่ของสังคมบรรพกาล จึงเป็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับระดับพัฒนาการของพลังการผลิต ทำให้เองเกลส์มีความเชื่อมั่นในสังคมคอมมิวนิสต์ที่ไม่มีชนชั้น ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2524, น. 6-8) เพื่อให้คำนึงถึงสถานภาพสตรีที่ควรมีความเท่าเทียมกับบุรุษ หรือได้รับการยกย่องตามสมควรจะเป็น กุหลาบ สายประดิษฐ์ จึงบอกเล่ากำเนิดครอบครัวที่สตรีเคยได้รับการยกย่องมาก่อนในสังคมบรรพกาล จนถึงสมัยอยุธยาภายใต้สังคมชายเป็นใหญ่ สตรีต้องยอมรับสถานภาพการที่ชายมีภรรยาได้หลายคน สถานะดังกล่าวมีกฎหมายรองรับ ตามที่กำหนดไว้ในพระอัยการลักษณะผัวเมีย ภรรยา มี 3 ประเภท คือ เมียกลางเมือง (ภรรยาหลวง) เมียกลางนอก (อนุภรรยา) และเมียกลางทาสี (ภรรยาทาส) กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงการวิจารณ์ฐานะของสตรีไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ของเทียนวรรณ ว่า “...เหตุว่าในสมัยกาลทุกวันนี้เอ็ดเตอรได้ตรวจดูทั่วแล้วเห็นว่าผู้หญิงไทยยังตกต่ำอยู่มากนักหลายประการที่สุด เช่น กฎหมายลักษณะผัวเมีย ผู้หญิงยังเสียเปรียบผู้ชายอยู่มากนัก เช่นผัวเมียมาอยู่ด้วยกันไม่มีทุนสินเดิม

ครั้นทำมาหาได้ด้วยกันก็เป็นของผิวของเมีย แต่ผิวมีอำนาจที่จะจัดจ่ายทรัพย์ได้ โดยมีอิสรภาพ...” (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, น. 32) ส่วนในช่วงท้ายของปาฐกถา กุหลาบ สายประดิษฐ์ กล่าวไว้ว่า “...อย่างน้อยที่สุดในบรรดาครอบครัวของชนชั้นที่มีทรัพย์สิน ผู้ชายซึ่งเป็นผู้ผูกขาดในการหาเลี้ยงครอบครัว ย่อมมีอำนาจบงการครอบครัวโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเอกสิทธิทางตัวบทกฎหมายแต่อย่างใด ดุลยแห่งความเสมอภาคระหว่างบุรุษกับสตรี ได้เสียไปอย่างไม่มีรูปเช่นนี้ ก็เพราะว่าอำนาจทางเศรษฐกิจ ได้ตกไปอยู่ในมือของผู้ชายอย่างเด็ดขาด...” (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, น. 44) นอกจากนี้ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้เปรียบเทียบสังคมไทยกับสังคมลักษณะครอบครัวในสหภาพโซเวียต โดยกล่าวถึงกฎหมายการสมรสและครอบครัวของสหภาพโซเวียต ซึ่งเป็นกฎหมายที่มุ่งส่งเสริมความก้าวหน้าของการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว การสมรสที่เกิดขึ้นอย่างเสรีและมีความสมัครใจ มีความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้ทิ้งท้ายไว้ในบทปาฐกถาเพื่อปลุกจิตสำนึกตัวสตรีเองว่า “...ตราบใดที่สตรีไม่พยายามยืนขึ้นด้วยเท้าของตนเองและไม่คิดจะพึ่งตนเองด้วยการทำงานด้วยความสำนึกอันแน่วแน่แล้ว ก็เป็นการไร้ประโยชน์ที่สตรีจะเรียกร้องความเสมอภาคระหว่างเพศ...” (กุหลาบ สายประดิษฐ์, 2522, น. 52) ดังนั้น สถานภาพสตรีที่จะมีความเท่าเทียมหรือพัฒนาสถานภาพให้ดีขึ้น ต้องเริ่มต้นจากการที่สตรีได้สลัดความรู้สึกต่ำต้อย มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความพยายามในการเร่งพัฒนาตนเองทั้งด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพ เมื่อเป็นเช่นนั้น สตรีสามารถพึ่งพาตนเอง ใช้ชีวิตได้อย่างอิสรภาพ และไม่จำเป็นต้องคอยพึ่งพาบุรุษ

2. ประวัติและงานเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์

จิตร ภูมิศักดิ์ เกิดเมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2473 จังหวัดปราจีนบุรี บิดาของจิตร ภูมิศักดิ์ ชื่อศิริ ทำงานเป็นเสมียนในสำนักงานสรรพากรอำเภอมารดาของจิตร ภูมิศักดิ์ ชื่อแสงเงิน มีอาชีพรับจ้างเย็บผ้า ตัดเครื่องแบบแก่ค่ายทหารประจำท้องถิ่น การที่บิดารับราชการจึงทำให้จิตร ภูมิศักดิ์ ได้รับการศึกษาในวัยเยาว์จากหลายดินแดน จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เข้าเรียนที่จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดสมุทรปราการ และพระตะบอง หัวเมืองเขมรที่ภายหลังฝรั่งเศสขอยึดคืน ชีวิตในช่วงทศวรรษที่ 2480 ครอบครัวของจิตร ภูมิศักดิ์ อาศัยอยู่ในพระตะบอง จิตร ภูมิศักดิ์ จึงได้รับรู้ความรู้สึกถึงการกดขี่และคุกคามจากฝรั่งเศสในพระตะบอง โดยที่ลูกกระสุนปืนได้เฉียดหูเขาไปใน พ.ศ. 2489 ผลจากการต่อสู้ของกลุ่มเขมรอิสระที่พร้อมจะปะทะทั้งไทยและฝรั่งเศส ชีวิตในพระตะบองทำให้จิตร ภูมิศักดิ์ กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญอย่างยิ่งท่านหนึ่งในด้านภาษาและวัฒนธรรมเขมร (เคิร์ก เจ. เรย์โนลด์ส, 2534, น. 26-27) มารดาของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้พาจิตร ภูมิศักดิ์ และพี่สาวชื่อภิรมย์เข้ามาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เข้าเรียนโรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตรและมาเรียนต่อที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาใน พ.ศ. 2493 จิตร ภูมิศักดิ์ ได้สอบเข้าคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ภาพที่ 4: ภาพวาดจิตร ภูมิศักดิ์

ภาพจาก: <http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=dragon-v&month=17-09-2008&group=6&gblog=7>

2.1 กระบวนการศึกษาของจิตร ภูมิศักดิ์: ในฐานะนิสิตจุฬาฯ

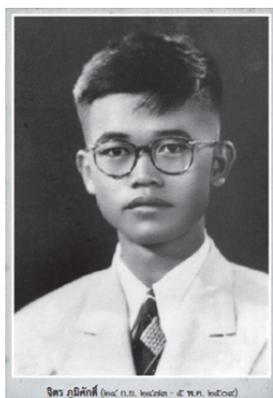
ในสมัยเรียนที่จุฬาฯ ผลการเรียนสองปีแรกของจิตร ภูมิศักดิ์ อยู่ในระดับกลาง เนื่องจากเขามักจะส่งงานช้าเสมอ ไม่ใช่เพราะเขาโง่หรือไม่รับผิดชอบ แต่จิตร ภูมิศักดิ์ มักจะใช้เวลาครุ่นคิดและตั้งคำถามกับโจทย์ที่ตัวเองได้รับอย่างลึกซึ้งเสมอ อันเป็นอุปนิสัยที่ทำให้จิตร ภูมิศักดิ์ สร้างสรรค์ผลงานที่แตกต่างและท้าทายต่อสังคมในสมัยนั้นเสมอ “เมือง บ่อข่าง” ได้กล่าวถึง การเรียนของจิตร ภูมิศักดิ์ ว่า

...คำวิจารณ์ของอาจารย์ที่บอกว่าจิตรกำลังหลงออกนอกคำถามที่ถูกกำหนดให้ตอบ เขาคงเบื่อหน่ายต่อการเรียนการสอนมากอย่างไม่ต้องสงสัย และมีปฏิริยาตอบโต้ออกมาด้วยการไม่ใส่ใจวิชาเรียน จนถึงขั้นที่ทำให้เขาสอบตกวิชาประวัติศาสตร์ในชั้นปีที่สองของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทำให้ต้องเรียนซ้ำชั้นใหม่ในปี 2495-2496... (เกริก เจ. เรย์โนลด์ส, 2534, น. 33) จะเห็นได้ว่าจิตร ภูมิศักดิ์ เคยมีประสบการณ์ที่เขาไม่ประทับใจต่อแนวการสอนของครูที่กำหนดคำตอบ

2.2 การแสดงออกทางความคิด: สู่กรณีการถูกจับโยนบก

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้แสดงความคิดอันสร้างสรรค์ของเขา ที่นำเสนอความคิดแนวใหม่ ผ่านงานเขียนของเขาเสมอมาโดยเขาไม่เคยสนใจต่อพันธนาการทางความคิดที่ปลูกฝังมาแต่อดีต งานเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์ แสดงให้เห็นความมุ่งมั่น ยืนหยัด และมั่นคงในความคิดของเขาเสมอ เมื่อเรียนอยู่จุฬาฯ ปีที่ 3 จิตร ภูมิศักดิ์ ได้รับเลือกให้เป็นสาราณียกรหนังสือประจำปีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งพิมพ์ออกจำหน่ายทุกวันที่ 23 ตุลาคม วันปิยมหาราช จิตร ภูมิศักดิ์ เริ่มเขียนบทความตีแผ่เรื่องราวที่ย่ำแย่ในสังคม จิตร ภูมิศักดิ์ เขียนบทกวีเกี่ยวกับแม่ซึ่งในชีวิต

ของเขาผูกพันกับแม่มาโดยตลอด หลังเหตุการณ์การเสียเมืองพระตะบอง พ่อของจิตรหายไป โดยที่ไม่ได้รับผิดชอบครอบครัว แม่จึงเป็นผู้ที่ดิ้นรนและเลี้ยงดูจิตรกับพี่สาวตามลำพังมา โดยตลอด บทกวีนี้จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวถึงลูกซึ่งบางครั้งอาจเกิดจากความใคร่มากกว่าความต้องการ เป็นผลให้จิตร ภูมิศักดิ์ ถูกมองว่ากำลังละเมิดความเป็นแม่ตามอุดมคติแบบไทย (เคร็ก เจ. เรย์โนลด์ส, 2534, น. 29) และงานเขียนอีกชิ้นเป็นบทวิพากษ์เกี่ยวกับพุทธศาสนา เรื่อง *ผีต้องเหลือง* โดยใช้วิธีการมองแบบวัตถุนิยม คำว่าผีต้องเหลืองเป็นการเล่นคำ กล่าวกระทบถึงผู้ที่เข้ามาบวชแต่หย่อนยานในวินัย เครื่องนุ่งห่มทางศาสนาจึงเปรียบเหมือนหน้ากากบังหน้า (เคร็ก เจ. เรย์โนลด์ส, 2534, น. 56) งานทั้งสามชิ้นนี้เป็นสาเหตุที่ทำให้จิตร ภูมิศักดิ์ ถูกเพ่งเล็งจากมหาวิทยาลัย โดยมองว่าเขาฝักใฝ่ในคอมมิวนิสต์ ทำยที่สุดหนังสือประจำปีที่จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นสาราณียกรถูกเซนเซอร์ไม่ให้ตีพิมพ์



ภาพที่ 5: ภาพถ่าย จิตร ภูมิศักดิ์

ขณะเป็นนิสิตจุฬาฯ

ภาพจาก: [http://e-shann.com/?p=](http://e-shann.com/?p=2479)

2479 นิตยสารทางอีสาน

เรื่องจากปก 13: จิตร ภูมิศักดิ์

คนยังคงยืนเด่นโดยทำท่าย

ในวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2496 มีการเรียกประชุมนิสิตทั้งมหาวิทยาลัย ประมาณ 3,000 คน ผู้นำนิสิตแจ้งข้อกล่าวหาต่อที่ประชุม จิตร ภูมิศักดิ์ ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ในขณะที่จิตร ภูมิศักดิ์ กำลังได้รับการอนุญาตให้พูดอธิบายในข้อกล่าวหา มีนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์ จำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มขวาจัดในมหาวิทยาลัย ถลันขึ้นไปบนเวที แล้วจับตัวจิตร ภูมิศักดิ์ โยนลงมาจากเวทีจนมีผลทำให้จิตร ภูมิศักดิ์ สลบไป เหตุการณ์นี้เป็นที่รู้จักกันดีในชื่อว่า “การโยนบก” เหตุการณ์นี้มีผลกระทบทั้งต่อชีวิตนิสิตของจิตร ภูมิศักดิ์ และวิลเลียม เกิดนิย ผู้ให้ที่พักอาศัยแก่จิตร ภูมิศักดิ์ ในคราวเป็นนิสิตจุฬาฯ และต่อมาเกิดนิยเสมือนเป็นพ่อบุญธรรม เกิดนิยถูกมองว่าเป็นฝรั่งผู้อยู่เบื้องหลังฉก ปลุกระดมเยาวชนคนไทยให้กลายเป็นคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้เกิดนิยตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศไทยพร้อมกับภรรยาในเดือนมกราคม พ.ศ. 2497 (เคร็ก เจ. เรย์โนลด์ส, 2534, น. 59-60) และทำให้จิตร ภูมิศักดิ์ ถูกพักการเรียนเป็นเวลา 2 ปี จิตร ภูมิศักดิ์ กลับมาเรียนอีกครั้งใน พ.ศ. 2499 อีก 2 ปี ในชีวิตการเป็นนิสิตจุฬาฯ ทำยที่สุดจิตร ภูมิศักดิ์ ได้เรียนจบสำเร็จอย่างราบรื่น

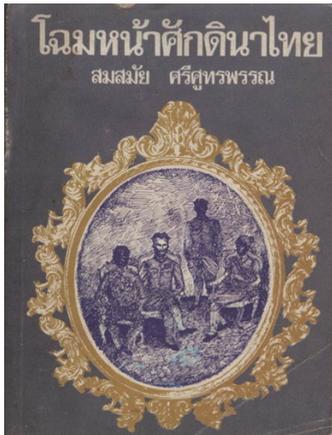
2.3 ผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ถ่ายทอดความรู้และความคิดของเขาด้วยการสร้างสรรค์ทั้งงานเขียนงานแปล งานวิพากษ์ วิเคราะห์ภาพยนตร์ บทกวี บทเพลง ภายใต้นามปากกาของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก เช่น นาคราช ศูลภูวดล ศรีนาคร ทีปกร สมสมัย ศรีศุทรพรรณ ศิลป์ พิทักษ์ ชน สมชาย ปรีชาเจริญ สุธรรม บุญรุ่ง ขวัญนรา สิทธิ ศรีสยาม กวีการเมือง กวี ศรีสยาม บুদ্ধแมน (นามปากกาในการวิจารณ์ภาพยนตร์และหนังสือ ให้แก่หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ ชักนำโดย สุภา ศิริมานนท์) (เคร็ก เจ. เรย์โนลด์ส, 2534, น. 61) มูฟวี่แมน ศิริศิลป์ อุดมพรรณ และจักร ภูมิสิทธิ์

ผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์เกิดอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2499 อันเป็นปีที่จิตร ภูมิศักดิ์ กลับมาเรียนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จิตรเริ่มเขียนลงหนังสือพิมพ์และนิตยสารมากกว่าเดิม นามปากกามากมายเกิดขึ้น เช่น “สมชาย ปรีชาเจริญ” เป็นนามปากกาที่ทวีป วรดิลก แนะนำให้เขาใช้ที่พิมพ์ไทย ผลงานชิ้นเยี่ยมในนามปากกานี้ คือ “อดีต ปัจจุบัน และอนาคตสตรีไทย” เป็นงานที่กล่าวโจมตีค่านิยมในสังคมไทยตั้งแต่สังคมสมัยศักดินา ที่ให้คุณค่าแก่ผู้หญิงในฐานะ วัตถุประสงค์ความใคร่ และ ทาสรับใช้ผู้ซื้อสัตย์ เรียกร้องให้สังคมมอบโอกาสทางการศึกษา สิทธิทางการเมือง เพื่อให้สตรีไทยได้แสดงให้เห็นถึงการมีความสามารถในทางปัญญามากกว่าความสวยงามตามเรือนร่าง (สมชาย ปรีชาเจริญ, 2522, น. 83-159)

2.4 ผลงานที่ต้องจดจำ: โฉมหน้าศักดินาไทย

หลังเรียนจบปริญญาตรีใน พ.ศ. 2500 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทสาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษา (ประสานมิตร) สร้างผลงานทางด้านอักษรศาสตร์ มีผลงานชิ้นสำคัญคือ “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ฉบับสมบูรณ์” โดยใช้นามปากกาว่า “ทีปกร” หมายถึง “ผู้ให้แสงสว่างส่องทาง” (เคร็ก เจ. เรย์โนลด์ส, 2534, น. 64) และผลงานที่สร้างชื่อเสียงที่สุดของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้ปรากฏขึ้น “โฉมหน้าศักดินาไทย” โดยใช้นามปากกาว่า “สมสมัย ศรีศุทรพรรณ” (มีความหมายว่า ความรุ่งโรจน์ของวรรณะศุทร) เป็นงานเขียนวิพากษ์สังคมไทยที่อยู่ภายใต้ระบบศักดินาอย่างยาวนานโดยใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์ ดีแม้สังคมไทยที่มีทาส ชนชั้นที่เป็นไพร่หรือชาวนาผู้เป็นแรงขับเคลื่อนทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจกลับถูกทอดทิ้งซึ่งสำนวนภาษากล่อยคำของจิตรนำเสนออย่างรุนแรงในภาษา จิตรกล่าวว่า “...ศักดินาคือพวกที่มุ่งผ้าโจงกระเบน? ศักดินาคือคนกินหมาก? ศักดินาคือพวกดินเล็ก? ศักดินาคือพวกที่มีบรรดาศักดิ์ ศักดินาคือพวกหัวเก่า ศักดินาคือพวกที่ถูกละเลยโดยประชาชน เด็กและสตรี? ศักดินาคือพวกเจ้า?...” (สมสมัย ศรีศุทรพรรณ, 2518, น. 28)



ภาพที่ 6: ภาพหน้าปกหนังสือ โฉมหน้าศักดินาไทย
ตีพิมพ์ พ.ศ. 2518 จิตร ภูมิศักดิ์
ใช้นามปากกาว่า สมสมัย ศรีสุทรพรรณ

2.5 บทความ อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย ของ สมชาย ปรีชาเจริญ (จิตร ภูมิศักดิ์)

บทความ เรื่อง *อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย* เป็นบทความที่จิตร ภูมิศักดิ์เขียนภายใต้นามปากกา “สมชาย ปรีชาเจริญ” ตีพิมพ์ในหนังสือ ประวัติศาสตร์สตรีไทย ร่วมกับกุหลาบ สายประดิษฐ์ หนังสือเล่มนี้มีการตีพิมพ์ 2 ครั้ง พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2519 มีการเขียนคำอุทิศแด่วีรชนในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2522 จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์ จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวถึงปัญหาความเสมอภาคที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชาย สถานภาพที่ต่ำต้อยของสตรีไทยในแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง อันเกิดจากการผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง การควบคุมทางสังคมของคนเพียงกลุ่มเดียว การกดขี่และเหยียดหยามสตรีภายใต้สังคมชายเป็นใหญ่ในสังคมไทยที่มีมาช้านาน สังคมศักดินาสตรีถูกกำหนดให้เป็นเพียงวัตถุบำบัดความใคร่และทาสรับใช้ที่ซื้อสัตย์ ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงคือ ดูแลรักษาบ้านเรือน รวมถึงการทำครัว ซักรีดเสื่อผ้า อุ้มท้อง ให้กำเนิดลูก เลี้ยงลูก และงานอื่นๆ อีกมากมาย จึงทำให้สตรีไทยนั้นมิได้มีบทบาทในชีวิตด้านอื่น การถูกจำกัดบทบาทและสถานภาพของสตรีในสังคมไทย สตรีกลายเป็นเพศที่ไร้เวลา ไร้ความรู้ ความสามารถ และท้ายที่สุดจึงตกอยู่ในคติว่าเป็นช้างเท้าหลัง อันหมายถึงการเป็นผู้ตามไปตลอดชีวิต จิตร ภูมิศักดิ์ ได้บรรยายถึงสถานภาพสตรีไทยตั้งแต่สมัยจารีตมาจนถึงสมัยประชาธิปไตย สตรียังคงได้รับการกดขี่อย่างหนักทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม สุชีลา ตันชัยนันท์ ได้กล่าวถึงงานเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์ ว่างานเขียนในช่วงแรกของจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นช่วงเวลาที่จิตรพยายามหาคำตอบในการอธิบายปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งสนใจปัญหาทางชนชั้นและการกดขี่ทางเพศ (สุชีลา ตันชัยนันท์, 2558, น. 15-16)

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้หยิบยกคำแถลงของเลขาธิการแห่งสภากลางสหภาพกรรมกรของสหภาพโซเวียต ว่าด้วยความเสมอภาคของสตรีโซเวียตในด้านเศรษฐกิจว่า “...งานเล็กๆ น้อยๆ จุกจิกอันซีดมึนและงมุ่นงม่างภายในครัวและบ้านเรือน ได้รื้อร้อยบรรดาสตรีและกีดกันเธอไว้จนไม่มีโอกาสที่จะแสดงความสามารถในทางปัญญาออกมาให้ประจักษ์ได้...” (สมชาย ปรีชาเจริญ, 2522, น. 86) ในประเด็นที่สตรีเป็นเพียงวัตถุบำบัดความใคร่และทาสรับใช้ผู้ชื้อสตัย จิตร ภูมิศักดิ์ ได้หยิบยกมุมมองของชนชั้นสูงที่มีต่อสตรี โดยวิเคราะห์ผ่านงานวรรณกรรมของชนชั้นศักดินา ที่กล่าวถึงสรีระร่างกายของสตรีในเชิงกามารมณ์ คุณค่าของสตรีจึงกลายเป็นเพียงวัตถุสำหรับให้บุรุษเซยชมเสมือนเป็นดอกไม้ที่แมลงภู่เข้าไปดื่มรสหวาน (สมชาย ปรีชาเจริญ, 2522, น. 90)

ทัศนคติที่เปรียบสตรีเป็นดอกไม้ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงว่าไม่เพียงแต่ชายในสังคมศักดินาให้คุณค่าสตรีเช่นนั้น แต่สตรีเองได้ถูกสั่งสอนอบรมความเป็นกุลสตรีในการปรนนิบัติและสร้างความพึงพอใจให้กับชาย เมื่อแต่งงานออกเรือนแล้ว สตรีต้องทำหน้าที่ในการเป็นภรรยาและทำหน้าที่มารดาเมื่อมีบุตร จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวถึงการแต่งงานแบบคลุมถุงชนในสมัยศักดินา ซึ่งเปรียบเสมือนการซื้อขายตัวสตรี คดีของอำแดงเหมือนในการยื่นฎีกาสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นความเคลือบไหวแม้เพียงเล็กน้อยถ้าเทียบกับจำนวนสตรีทั้งหมด แต่ได้แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้เรียกร้องในการไม่ยินยอมใช้ชีวิตคู่กับคนที่ไม่ได้รัก

จิตร ภูมิศักดิ์ พยายามปลุกจิตสำนึกให้สตรีทวงสิทธิความเสมอภาคทางเพศ ต่อสู้และไม่ยอมรับการกดขี่เพื่อกำหนดอนาคตสถานภาพสตรีของตนเอง เขาพยายามสร้างความเชื่อมั่นให้สตรีในเรื่องความสามารถที่หากได้รับโอกาส สตรีก็มีความสามารถไม่แพ้บุรุษ โดยจิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงงานเขียนของ จาน อามอส โกเมนสกี (Jan Amos Komensky) นักการศึกษาชาวเชคโกสโลวาเกีย กล่าวในหนังสือ *Great Didactic* ว่า “หญิงมีความสามารถทัดเทียมกับชาย (และบางครั้งก็มากกว่า) ในการที่จะรับการศึกษได้อย่างรวดเร็ว” (สมชาย ปรีชาเจริญ, 2522, น. 126)

3. ผลงานของศรีบูรพา และจิตร ภูมิศักดิ์ ในการแปลเรื่อง “แม่” ของแมกซิม กอร์กี้

ทั้งกุหลาบ สายประดิษฐ์ และ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เคยนำวรรณกรรมของนักเขียนชาวรัสเซีย แมกซิม กอร์กี้ เรื่อง Mother แปล โดยใช้ชื่อว่า “แม่” ซึ่งกุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือศรีบูรพา ได้ทำการแปลวรรณกรรม Mother ในส่วนที่เป็นภาคแรก และ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้นำวรรณกรรมดังกล่าวมาแปลทั้งสองภาค

ความคิดในเชิงยกย่องเพศแม่ของจิตร ภูมิศักดิ์ ยังมีให้เห็นในผลงานของเขาเสมอ รวมไปถึงงานแปลเรื่อง “แม่” จากบทประพันธ์ของแมกซิม กอร์กี้ นักเขียนแนวมาร์กซิสต์ชาวรัสเซีย ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2519 เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงความรักของแม่ผู้มีอุดมการณ์ในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งจิตรใช้เวลาแปลตั้งแต่ พ.ศ. 2501–2508 ระหว่างถูกคุมขังในคุกลาดยาว และจิตรได้แต่งบทกวี ณ มหาวิทยาลัยลาดยาว ชื่อว่า *เพราะคนชื่อถูกเข่นฆ่า ทหารกรรม ให้แก่กอร์กี้* ใน พ.ศ. 2508 ความว่า *“เพราะคนชื่อ ถูกเข่นฆ่า ทหารกรรม สัจธรรม ย่อมจักฟื้น ขึ้นคืนคง”* (จิตร ภูมิศักดิ์, 2551, น. 363) นอกจากนั้นระหว่างอยู่ในเรือนจำลาดยาว จิตรเรียนภาษาจีนจากเพื่อนนักโทษที่ชื่อ พานซานหลิน จนทำให้เขาสามารถแปลบทกวีจีนออกมาหลายชิ้น (จิตร ภูมิศักดิ์, 2551, น. 182)



ภาพที่ 7: ภาพหน้าปกหนังสือ แม่ ผลงานประพันธ์แมกซิม กอร์กี้ แปลโดย ศรีบูรพา

ภาพจาก: ตริศิลป์ บุญขจร บรรณาธิการ. (2548). หนังสือที่ระลึก เนื่องในวันครบรอบชาติกาล ๑๐๐ ปี กุหลาบ สาย ประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) คืออิสสรชน คือ คนดี คือศรีบูรพา. หน้า 278.

4. สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษา บทปาฐกถา เรื่อง *ฐานะของสตรีตามที่เข้ามาในประวัติศาสตร์* ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) และ บทความ เรื่อง *อดีต ปัจจุบัน อนาคต ของสตรีไทย* ของ จิตร ภูมิศักดิ์ (สมชาย ปรีชาเจริญ) เป็นมุมมองในฐานะนักเขียนชาย และผู้เรียกร้องความไม่ยุติธรรมในสังคม ในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงสู่ระบอบประชาธิปไตย แต่ความคิดเกี่ยวกับสถานภาพสตรียังคงอยู่ในขนบกรอบความคิดแบบจารีต ในการกดขี่สตรีเพศว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ ต้องเป็นช่างทำหลังหรือผู้ตาม ยังคงยอมรับการที่ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน ซึ่งการผลักดันกฎหมายัวเดียวเมียเดียวสำเร็จ ประกาศใช้เมื่อ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ถึงแม้จะมีกฎหมายกำหนดให้ชายไทยมีภรรยาคนเดียว แต่ในทางปฏิบัติผู้ชายยังคงมีภรรยาหลายคนหรือการมีภรณยาน้อย สังคมไทยในขณะนั้นยังคงยอมรับการมีอยู่ของัวเดียวหลายเมีย เพื่อประกันไม่ให้เกิดปัญหาลูกไม่มีพ่อ การยอมรับการมีอยู่ของัวเดียวหลายเมียดังกล่าว กลับอยู่ในความคิดของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และการผลักดันกฎหมายัวเดียวเมียเดียวได้สำเร็จเป้าหมายประการหนึ่งเพื่อให้สยามมีความสมัยใหม่ เป็นที่ยอมรับจากชาติตะวันตกและอาณานิคม (สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ, 2561, น. 175) นโยบายรัฐบาลและความเคลื่อนไหวผลักดันกฎหมายดังกล่าว ยังคงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพสตรีไทยให้ได้รับความเท่าเทียมเท่าที่ควร ช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงในระบอบการปกครองสู่ประชาธิปไตย ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงกรอบแนวคิดเรื่องเพศที่ปฏิบัติสืบมาช้านาน โดยเฉพาะตัวสตรีเองก็มีความเชื่อและยอมรับสถานภาพที่ต่ำต้อย สถานะของภรรยาเป็นผู้รับใช้มากกว่าเป็นคู่ชีวิต ดังนั้น ผลงานของนักเขียนทั้งสองท่าน กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) และ จิตร ภูมิศักดิ์ (สมชาย ปรีชาเจริญ) จึงเป็นการปลุกจิตสำนึกให้สตรีไม่ยอมรับสถานภาพดังกล่าว มีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาชายไปตลอดชีวิต และเป็นการตีแผ่สังคมที่สตรีถูกชายเอารัดเอาเปรียบ เป็นการชี้งานเขียนให้เป็นกระบอกเสียงของการเรียกร้องความเสมอภาคให้แก่สตรี

บรรณานุกรม

- กอร์ก็, แมกซิม. (2554). *แม่. จิตร ภูมิศักดิ์ แปล. นนทบุรี: ศรีปัญญา.*
- กุหลาบ สายประดิษฐ์ และสมชาย ปรีชาเจริญ (นามแฝง). (2522). *ประวัติศาสตร์สตรีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์.*
- กุหลาบ สายประดิษฐ์. (2524). *กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ ระเบียบสังคมของมนุษย์. กรุงเทพฯ: กอไม่.*
- คณะกรรมการจัดงานเชิดชูเกียรติ “ศรีบูรพา” และนักเขียน “คณะสุภาพบุรุษ”. (2544). *นักเขียน เก่าไม่มีวันตาย หนังสืออนุสรณ์ “96 ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์-72 ปี คณะสุภาพบุรุษ”. กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์.*
- เคิร์ก เจ. เรย์โนลด์ส. (2534). *ความคิดแหวกแนวของไทย จิตร ภูมิศักดิ์ และโฉมหน้าของ ศักดินาไทยในปัจจุบัน. แปลโดย อัญชลี สุสายัณห์. กรุงเทพฯ: อักษรสาส์น.*
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2551). *คนยังคงยืนเด่นโดยทำทนาย. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.*
- จิตติมา พรอรุณ. (2538). *การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489-2519 [วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*
- ชัยภร แสงกระจ่าง. (2548). *กุหลาบแห่งแผ่นดิน ชีวประวัติ “ศรีบูรพา” ฉบับเยาวชน. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน ๑๐๐ ปี ศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์).*
- ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ และวีระดา สมสวัสดิ์. (2547). *ภาษาเพศ: อำนาจ เรื่องทางเพศ กับพหุนิยมทางจริยศาสตร์. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- ตรีศิลป์ บุญขจร บรรณาธิการ. (2548). *หนังสือที่ระลึกเนื่องในวันครบรอบชาตกาล ๑๐๐ ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) คือ อีสสรชน คือ คนดี คือศรีบูรพา. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการฝ่ายประสานงาน ๑๐๐ ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์ ศรีบูรพา.*
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2524). *วิเคราะห์บทนิพนธ์ของเองเกลส์: ต้นกำเนิดของครอบครัว ระบบอบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและรัฐ ใน กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ ระเบียบสังคมของมนุษย์. กรุงเทพฯ: กอไม่.*
- เปรมสิริ ชวนไชยสิทธิ์. (2539). *ผู้หญิงกับอาชีพครูในสังคมไทย พ.ศ. 2456-2479 [วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*
- ไพลิน รุ่งรัตน์ บรรณาธิการ. (2548). *ต่อดิฉันผืนศรีบูรพา. กรุงเทพฯ: กองทุนศรีบูรพา.*
- ไพลิน รุ่งรัตน์ บรรณาธิการ. (2549). *วิถีกุหลาบ สายประดิษฐ์ สืบชีวิต “ศรีบูรพา”. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน ๑๐๐ ปี ศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์).*

รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน. (2565). *ศรีบูรพา: ผู้ถือปากกาสู้กับรัฐบาลทหาร*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
สมสมัย ศรีศุทรพรณ. (2518). *โฉมหน้าศกคิดหน้าไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์
การพิมพ์.

สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ. (2548). *ร้อยนักเขียน ร้อยกวี ชุมนุมบทกวี เชิดชูเกียรติ
100 ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน ๑๐๐ ปี
ศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์).

สุชีลา ตันชัยนันท์ บรรณาธิการ. (2558). *จิตร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย*.
กรุงเทพฯ: ๖ ตุลารำลึก.

สุรเชษฐ์ สุขลามกิจ. (2561). *ผ้าเดียวเมียเดียว อาณานิคมครอบครวัในสยาม*. กรุงเทพฯ:
มติชน.